

»DAS UNHEIMLICHE« OG MULIGHEDEN FOR AT INTEGRERE DET FREMMEDE

Bent Rosenbaum

Artiklen gennemgår Freuds essay »Das Unheimliche« (»Det uhyggelige«), som understreger, hvorledes 'det fremmede' i os selv driver individet mod forvrængede opfattelser af selv og virkelighed. Med udgangspunkt i to sociologer, Alfred Schutz og Georg Simmel, påpeges to fænomener, der knytter sig til 'den fremmede'. Det ene er den homogene gruppes reaktion på den fremmede, som anses for et marginalt væsen. Gruppen udvikler sin egenforståelse, fuld af modsigelser, og bedrager sig selv til at tro, at den fremmede tænker på nøjagtig samme måde som gruppen. Effekten er en modsætning mellem den fremmede og gruppen. Simmel derimod anskuer den fremmede som en produktivkraft, hvis radikalt skæve, »unheimlich« marginaliserede position, producerer en erkendelseseffekt, som ikke ville kunne produceres andetsteds fra. I denne forstand har psykoanalytikerens position ligheder med den fremmedes. Artiklen afsluttes med refleksioner over traumets transgenerationale struktur og dets funktion som bindeled mellem symptom og psykopatologi i Nachträglichkeit'ens perspektiv. Desuden, at mødet med det fremmede er funderet i en struktur, hvor noget assimileres, akkomoderes og integreres, men at der altid tilbagestår en rest, som ikke lader sig integrere.

Psykoanalysen og det 'unheimliche'

I 1919 publicerer Freud et essay med titlen »Das Unheimliche« (Freud, 1998), som han i første omgang relaterer til det litterært æstetiske område. Dette område vedrører jo det smukke, det skønne og det sublime, og derfor sætter man almindeligvis ikke det æstetiske i forbindelse med psykoanalysen. Men begrebet om det sublime er af central betydning for mange psykoanalytiske problemstillinger. Det sublime er det, der ligger hinsides lyst- og ulystprincippet, og det tilhører på den måde en enestående Nydelse, der hverken er lyst- eller ulystbaseret. Det psykoanalytiske udtryk 'sublimering', der bl.a. kan vise sig i aggressive og libidinøse konflikters omdannelse til noget kunstnerisk, bærer den enestående Nydelses karakter.

I »Das Unheimliche« problematiserer Freud forestillingen om subjektets sikre og stabile identitetsopfattelse og fremhæver det ubehag, det kan være at møde sig selv: i en række spejlfænomener, a la dobbeltgængeroplevelser; i den form for eksperimenter i livet hvor man overskrider egne grænser og går skridtet for vidt; i sadismen; i gentagelsen; i drømme; i usikkerheden.

Essayet indledes med en syv siders etymologisk udredning, hvis overordnede mål er at vise, at selv om ordet 'unheimlich' (uhyggelig, fremmed, ubehagelig osv.) synes at stå i modsætning til 'heimlich' og 'heimisch' (hyggelig, hjemlig, behagelig, fortrolig), så viser de to modsætninger 'heimlich'/'unheimlich' sig i sidste ende at være tæt forbundne – endog på en sådan måde, at det ene skjuler det andet i sig. Hvad der er 'heimlich' er også på samme tid 'unheimlich'. 'Heimlich' er også det hemmelige og på den måde forbundet med det skjulte, farlige, uhyggelige. Det lykkes Freud at finde flere etymologisk forklarende steder, hvoraf det fremgår, at betydningen af 'heimlich' lige præcis også indbefatter 'unheimlich'.

Freuds essay tager udgangspunkt i E.T.A. Hoffmanns (1776-1822) historie *Sandmanden*. Historien indledes med et brev fra hovedpersonen Nathaniel til hans kærestes bror, Lothar. Nogen skrækkeligt er hændt Nathaniel, og det har bragt hans sind i forstyrrelse: »Dunkle anelser om en græsselig skæbne, der truer mig, breder sig som sorte skyer hen over mig, uigennemtrængelig for enhver venlig solstråle«. Nathaniel har haft besøg af en optiker, som ville pådutte ham nogle varer, som Nathaniel ikke ønskede at købe. Uden at Nathaniel ved hvorfor, har denne ulyksalige kræmmers person virket direkte fjendtlig ind på hans sind. Her begynder hans fortvivlelse, for besøget af optikeren har bragt barndomsoplevelser frem i lys lue. Læseren får anelser om en historie om det fortrængtes uhyggelige tilbagevenden.

Nathaniel beskriver nu, hvorledes hans far, som om dagen var en fraværende person, ofte fik besøg af en gæst sent om aftenen. Før gæstens ankomst blev børnene gennet i seng af moderen med bemærkningen »Nå børn, i seng, Sandmanden kommer«. Da Nathaniel var kommet i seng, kunne han høre gæstens buldrende trin op af trappen. Han spurgte sin mor, hvem denne slemme Sandmand egentlig var, som altid optog faderens tid og dermed trak hans opmærksomhed bort fra børnene. Moderen slog det hen og sagde, at Sandmanden slet ikke fandtes, og at det bare var en talemåde. Dette tilfredsstillende tilsyneladende ikke Nathaniel, og af en gammel kone, som passede Nathaniels yngre søster, fik han af vide, at Sandmanden var en meget slem mand, som kom til børnene, når de ikke ville gå i seng og kastede en håndfuld sand i øjnene på dem, så øjnene kom til at bløde og springe ud af hovedet. Dernæst kastede Sandmanden børnenes øjne i en sæk, bar dem hjem under halvmånen for at give dem til sine børn til mad. Sandmandens børn sad i deres rede, med krumme næb ligesom uglerne og med disse næb pikkede de øjnene fra de uartige menneskebørn op.

Nathaniel glemte aldrig denne historie, og selv om han kunne indse, at historien blot var en historie, så martrede den ham nat efter nat. Ikke desto

mindre blev han tiltrukket af, at han måtte se denne Sandmand, og en aften lykkedes det ham at snige sig ind i faderens kontor, før Sandmanden kom på besøg. Nysgerrigheden, vidensdriften eller driften til »novelty seeking« (Cloninger, Przybek, Svrakic & Wetzel, 1994) var simpelthen for stor. Gemt bag et forhæng går det op for Nathaniel, at Sandmanden er den gamle advokat Coppelius, som tit spiste middag hos familien. Ingen af børnene brød sig særligt meget om Coppelius, tværtimod, han var uvenlig med et ondskabsfuldt smil, lurvet klædt, lignede nærmest døden. Hele fremtoningen var modbydelig og afskyelig. Han kaldte altid børnene »små bæster«, og de forbandede ham. Faderen derimod behandlede Coppelius som et højere væsen, hvis unoder man måtte tåle, og hvis gode humør man på enhver måde måtte vedligeholde.

Stående der bag tæppet overværer Nathaniel nu en forunderlig scene, hvor han ser faderen få et krampagtigt smerteligt udtryk i ansigtet, således at han kom til at ligne Coppelius. Coppelius svang tilsyneladende en glorød tang fra ilden og råbte »øjne her, øjne her«. Nathaniel blev nu så bange, så han sprang frem og åbenbarede dermed sin tilstedeværelse. Coppelius griber fat i Nathaniel og råber »nu har vi øjne, øjne, et par dejlige barneøjne«. Nathaniels fader hæver bønfaldende hænderne og råber »Oh mester, lad Nathaniel få lov til at beholde sine øjne«. Coppelius går tilsyneladende med til det, idet han griber fat i drengen og siger, at så skruer han drengens hænder og fødder af i stedet for.

På dette sted besvimer drengen Nathaniel, og læseren ved ikke om det er en drøm eller virkelighed. Man får bare af vide, at Coppelius ikke mere besøgte hjemmet i lang tid. Men en dag kommer Coppelius alligevel på besøg, moderen er fortvivlet, men faderen tager imod ham. Børnene er forinden blevet lagt i seng. I sengen hører Nathaniel pludselig et brag, og enden på historien er, at familien finder faderen død »med sortsvedet, græseligt fortrukket ansigt«. Nathaniel mener først, at det er Coppelius, der har slået faderen ihjel, men synes at fortrænge denne følelse og overbeviser sig herefter om, at dette ikke havde kunnet lade sig gøre. Beskrivelsen i brevet er meget lang og ved brevets slutning kommer pointen: Den optiker, som har opsøgt Nathaniel synes at være den ryggesløse Coppelius. Optikeren kalder sig Giuseppe Coppola og brevet slutter med at Nathaniel siger, at han er fast besluttet på at tage kampen om med denne Coppola og hævne sin fars død.

Det næste brev er fra Nathaniels kæreste Clara, Lothars søster, til Nathaniel. Det viser sig, at hun har fået fat i Nathaniels første brev og forsøger nu med sin kærlige og rationelle holdning at berolige Nathaniel. Hun kan sådan set godt se, hvorfor Nathaniel har forbundet de to personer i sin »barnlige fantasi«, men hun har en rationel forklaring på faderens død. Coppelius og faderen foretog i al hemmelighed alkymistiske forsøg ('heimlich' og 'unheimlich'); det har Nathaniels mor nemlig fortalt Clara. Hendes forklaring er, at Nathaniels far ved egen uforsigtighed var skyld i sin død, og at

Coppelius var uskyldig. Hun antyder hermed, at Nathaniel har skabt sig en psykisk løgn, som har dækket over en gruopvækkende sandhed. Hun forsøger at få ham til at glemme historien, appellere til hans mere muntre sider og siger: »Tror du dog ikke, at der også i muntre, frimodige sind kan skjule sig anelser om en dunkel magt, som fjendtlig stræber efter at dræbe vort jeg i vores eget sind«.

Selv er hun i stand til psykisk at integrere denne indre fjendtlighed, idet hun siger: »Gives der en dunkel magt, der med fjendtlige og forræderiske tråde binder vore sjæle, griber os og trækker os bort med sig på en farlig, fordærvelig vej, som vi ellers ikke ville være slået ind på – gives der en sådan magt, så må den jo blive i os, sådan som vi er skabt, ja, blive os selv; Thi blot på den måde tror jeg på den og giver den netop den plads, den behøver, for at den kan fuldføre sit hemmelige værk. Har vi en tilstrækkelig fast karakter, sådan at vi altid er i stand til at erkende en fremmed fjendtlig indflydelse som sådan og til at gå den vej, som tilbøjelighed og kald har anvist os, med rolige skridt, så går vel hin ulykkelige magt under i den forgæves kamp efter at gestalte sig det, som skulle være vort eget spejlbillede... (...) Det er vort eget jugs gøglebillede, hvis inderlige sammenhæng med og hvis dybe indvirkning på vort gemyt kaster os i helvede eller henrykker os i den syvende himmel«. Hun beder ham til sidst om at tro på sig selv.

I et tredje brev fra Nathaniel til Lothar viser Nathaniel sin ophidselse. Claras dybsindige filosofien, ved hvilken hun beviser, at Coppelius og Coppola kun eksisterer i Nathaniels indre som gøglebilleder af hans eget jeg, og at dette billede øjeblikkelig ville blive tilintetgjort, når han erkendte dets karakter af gøgleri, mener han ikke kan komme fra Clara selv. Hun må være under Lothars indflydelse og Nathaniel føler sig bedraget. Han fortsætter derefter brevet med at forsvare sig ved at fortælle, at han skam ikke tror på det overnaturlige, idet han frekventerer forelæsninger hos en professor i fysik ved navn Spalanzani, som har kendt Coppola i mange år. Coppola var italiener, siger Spalanzani, og Coppelius var tysker – derfor, konkluderer Nathaniel, er der ingen sammenhæng mellem dem. Spalanzani er særlig ved at han laver små menneskelignende dukker. En dag får Nathaniel øje på en kvindeskikkelse i Spalanzanis hjem. Hun har et engleskønt ansigt, men hendes øjne har samtidig noget stift, stirrende over sig, og man kunne næste sige at de var uden synskraft. Nathaniel skriver: »det forekommer mig, at hun sov med åbne øjne. Jeg blev ganske uhyggelig til mode«.

Senere erfarer han, at det drejer sig om Spalanzanis datter Olympia, som Spalanzani af en eller anden mærkelig onskabs grund holdt indespærret.

Herefter tager Nathaniel hjem til sin kæreste Clara og dennes bror. Tilsyneladende fortsætter livet uforstyrret, men Nathaniel er ændret. Han synker hen i dystre drømmerier, livet var blevet til en drøm af bange anelser. Han taler om, hvorledes ethvert menneske, der tror sig fri, blot er redskab i dunkle magters grusomme spil, som man ikke kan sætte sig op imod. Den forstandige Clara prøver at berolige ham på alle mulige måder, men hendes

prosaiske gemyt bliver blot en stærkere og stærkere ærgrelse for Nathaniel. Han beslutter nu at gøre Coppelius til et emne for et digt, men jo længere han kommer ind i digtet, jo værre bliver det, og da digtet omhandler hans og Claras giftermål, går det helt galt for Nathaniel. Ved bryllupsalteret kommer Coppelius til syne (for Nathaniel) og berører Claras øjne, og disse øjne springer ind i Nathaniels bryst som blodige gnister. Clara gør ham opmærksom på, at hun har sine øjne og at smerten i hans bryst drejer sig om hans eget hjertebloods glødende dråber (en poetisk beskrivelse af hallucinationens emotionelle grund). Hun beder ham om at se ind i sine øjne, og Nathaniel tænker, at »det er døden, som venligt ser på ham med Claras øjne«.

Nathaniel ønsker ikke at kassere sit digt, og efter nogen tid vender han tilbage til den by, hvor Spalanzani bor, og hvor Nathaniel studerer. En dag træder Coppola ind i hans stue igen og ønsker at sælge ham noget, som han kalder »skønne øjne«. Nathaniel bliver panisk, efterhånden som Coppola dænger flere og flere briller op på bordet. Coppola ender med at sælge Nathaniel en kikkert. Nathaniel falder til ro, og han afprøver kikkerten, retter den mod Spalanzanis værelse og ser Olympia. Han bliver øjeblikkelig umådelig forelsket i hende. Først lægger han mærke til, at øjnene forekommer ham forstenede og døde, men gennem kikkerten ser det ud, som om de stråler med et fugtigt måneskær (projektionens virkelighedsforvrængende effekt).

Nu kan Nathaniel ikke mere løsrive sig fra Olympia, og da han får af vide at der skal være en fest i Spalanzanis hus, får han fat i et adgangskort og ender med at tage sin kikkert med. Ved festen ser han igen på Olympia gennem kikkerten og opdager, at hun er fuld af længsel efter ham. Ingen havde inklineret for hende, så det gør han. Han griber hendes hånd og erfarer pludselig, at den er fuldstændig iskold. Olympia danser i en fuldstændig mekanisk takt, men Nathaniel, som selv mener at han danser godt, overbeviser sig selv om, at han har manglet netop Olympias rytmesans. Han bemærker ganske vist, at Spalanzani går forbi dem og smiler mærkelig tilfreds. Da de skal skilles vil han kysse hende farvel, men både hånden og læberne er kolde og Nathaniel gribes af en indre gru. Legenden om den døde brud går pludselig gennem hans tanker. Han spørger Olympia om hun elsker ham, men hun siger bare »Ak, ak, ak«.

Nathaniel spørger sin ven, hvorfor ingen er forelskede i Olympia, og vennen siger til ham, at »Olympia er et uhyggeligt fænomen, som ingen vil have noget med at gøre; det er som om hun lader som om hun er et levende væsen«. Nogle dage senere hører han et skænderi, og det viser sig at være Spalanzani og Coppola som skændes om Olympia. De hiver og slider i hende. Coppola vil have hende, fordi han har lavet nogle øjne til hende. Spalanzani, fordi han har kreeret skikkelsen. Det går nu pludselig op for Nathaniel, at Olympia blot er en dukke »i stedet for øjnene er der kun sorte huller«. Coppola drager af sted med dukken, men Spalanzani råber efter

ham: »Coppelius, Coppelius, du har berøvet mig min bedste robot. Jeg har sat mit liv og saglighed ind på den, mekanismen, sproget, gangen.....«.

Resten af historien skal ikke genfortællles her. Nathaniel bliver mere og mere forfulgt af øjne som ser på ham. Han ender med at se Coppelius' øjne overalt og med at kaste sig ud fra et højt tårn efter først at have forsøgt at tage livet af Clara. En virkelig 'unheimlich' historie om det fremmede i en selv, som ikke kan bemestres, men som tværtimod dominerer og farver oplevelserne, forstanden og følelserne, således at virkelighedsforståelsen fordrejes i retning af det groteske, hallucinatoriske og paranoide.

Vor tid og de fremmede

Vor tid er karakteriseret ved, at »de fremmede«, »de andre« eller bare »dem« (i klicheen »dem og os«) omtales dagligt i flere medier. Omtalen, der hamres ind i bevidstheden, vil alene i kraft af antallet af gentagelser, samme fraser, fraseringer og uproblematiserede klicheer, i sig selv skabe skel, brud og afgrunde mellem den fremmede og dem, der har magten til at udgrænse andre som fremmede. Og den uendelige række af forskelsdannende klicheer udgør i sig selv en vanskelighed for integration – socialt, personligt og psykisk (disse tre integrations-«domæner» er ikke helt sammenfaldende).

Siden opdagelsesrejsernes begyndelse har der ellers været en stigende interesse for »det fremmede« – men måske mindre en interesse i »at møde det fremmede« end i »at kortlægge« og om muligt »at kontrollere« det. Siden 1500-tallet har mødet med det fremmede hurtigt ladet sig transformere til en udnyttelse af det. Samvær blev til udveksling, der igen blev til handel – med de magtmidler handel nu engang tager med i brug. Samtaler blev til observation, der igen blev til udspioneren, forsøg på snyd og bedrag, eller direkte magtudøvelse.

Mødet med det fremmede eller de fremmede er gradvis – på det samfundsmæssige niveau – blevet perverteret. Og med pervertering mener jeg i første omgang, at værdier, som mødet mellem mennesker normalt bærer i sig, fordrejes mod det destruktive – såvel på motivplan som i form og indhold. I stedet for at have karakter af et genuint møde, hvor begge subjekter er til stede i deres egen ret og med de mangler, det at være subjekt er karakteriseret ved, så kommer mødet til at bære præg af et »som om«-scenarie – mødet er tilsyneladende frit, tilsyneladende velment, tilsyneladende en indbydelse, tilsyneladende indfølelse og medfølelse etc.

Søndag den 20. marts 2006 kunne man i *Politiken* læse Stig Dalagers og Susanne Brøggers essay »Ansøgning om at blive menneske«: »I Avnstrup sidder folk, principielt for evigt, og brænder op indefra. Deres eneste fejl er, at de engang er flygtet fra et land i krig, fra forfølgelse eller anden nød. De afviste har i op til syv år haft ansøgning inde hos myndighederne om bare at blive menneske. 'Vi kan ikke engang blive hunde', siger den 18-årige

Helin [hunde bliver nusset, plejet, får mad og omsorg]. (...) Regeringen vil have, at vi skal blive sindssyge og miste vor forstand for at få asyl. Vi må ikke arbejde, ikke uddanne os eller gå i almindelig skole. (...) Mine små søskende har mistet deres oprindelige sprog og har ikke fået undervisning i dansk. Intet trætter som ingenting. Drømmen er en dag at blive træt efter at have arbejdet, studeret eller tjent penge.«

Avnstrup er altså ikke en tilintetgørelseslejr af kroppe, men af sjæle. Dørene er lavet af gennemsigtigt glas, men man kan ikke se igennem dem, for de er i virkeligheden spejle. Hvad er det, vi ser i det spejl, spørger Brøgger og Dalager, og svarer: »Vi ser os selv. Danskerne, der engang ville frelse hele verden, men siden er blevet skuffede og vrede, fordi verden ikke lige var sådan, som vi havde tænkt os, ligesom os.«

Brøgger og Dalager slutter således deres *raisonnement* med at pege på, at resultatet af den forurettedes spejling er narcissismen, og mere præcist: narcissismen som en beskyttelsesforanstaltning. Narcissisten ser måske nok sig selv, men kun en meget lille del af dette selv – nemlig den del, der ligner det subjektet engang var eller ville være, eller ønsker at blive i fremtiden, men ikke nødvendigvis er. Igennem narcissismens foranstaltninger beskytter subjektet sig mod en lang række sandheder om sig selv – sandheder som ikke ville være til at bære, fordi alene synet af disse sandheder ville indebære en omkalfatring af subjektets liv. Sandheden ville afstedkomme et sorgarbejde, hvor noget mistes for evigt, og danner et symbolsk mærke, hvorved noget andet derved kan lade sig vinde.

Denne pervertering er ikke noget, der nødvendigvis knytter sig til begrebet om den fremmede eller til mødet med det fremmede. Tværtimod, kunne man sige. Mødet med det fremmede er en væsentlig del af den menneskelige kreativitet. Det er et møde i og med det heterogene, med det heteroerotiske. I stedet for at møde andre, der ligner en selv eller for en stor dels vedkommende har samme karakteristika, altså et møde i det homo-erotiske rum (i klubber, i selskaber med politisk og socialt ens-tænkende individer, ved sportsbegivenheder – ikke mindst boksning og fodbold), så er mødet med det heterogene et møde med noget, der i det mindste på nogle punkter er radikalt forskelligt fra subjektet selv. Barnet, eksempelvis, er en sand mester i at få noget maksimalt ud af netop denne type møder.

»At møde det fremmede« er således en kompleks affære, der kan føre til angst, forsvar, psykiske gentagelser i stivnede former, destruktion og død (det der vedrører Thanatos) eller føre til: angst, nysgerrighed og åbenhed, spring ud i det uvisse, en mulig finden-sig-selv i den Anden eller i den Andens dimension, altså det der vedrører Eros. Homo-erotiske og hetero-erotiske identifikationsformer er her essentielle (Rosenbaum, 2005). Her vil jeg påpege dette gennem en forståelsesform, der findes hos fænomenologerne, bl.a. repræsenteret i den fænomenologisk orienteret sociolog Alfred Schutz samt sociologen Georg Simmel.

I essayet »Den fremmede« (Schutz, 2006) gør Schutz opmærksom på flere forhold, som er af betydning for den fænomenologiske forståelse af 'den fremmede'. Han nærmer sig begrebet via nogle overvejelser vedrørende viden og homogenitet. Mennesker, der handler og tænker i deres dagliglivsverden (Lebenswelt), besidder ifølge Schutz ikke en viden, der er homogen. Deres viden er:

1. Usammenhængende, fordi det individs interesser, som bestemmer relevansen af de genstande, der udvælges til videre undersøgelser og samtale, ikke selv er integreret til et sammenhængende system;
2. Kun delvis klar, fordi mennesket i sit dagligliv kun delvist er interesseret i indsigt i relationen mellem verden og de principper, der styrer de daglige relationer. Mennesket tager for givet, at det andet menneske vil forstå dets tanker. Mennesket søger ikke efter sandhed og søger sjældent efter vished; vi er for lidt engageret og interesseret i den for-forståelse der danner grundlag for vores fælles forståelse;
3. Ikke konsistent eller fri for modsigelser. Uforenelige udsagn gives ofte samme gyldighed.

For medlemmer af 'in-gruppen' anses det erhvervede videnssystem alligevel af en tilstrækkelig sammenhæng, klarhed og konsistens til at give enhver en rimelig chance for at forstå og blive forstået. Når bare vi ligner hinanden, kan vi sagtens leve med de ovenfor nævnte mangler og stadig føle, at vi tilhører samme gruppe

Men den fremmede tilhører ikke 'in-gruppen', ligner netop ikke de andre i tale, udseende og adfærd. Den fremmede er i denne analyse et »marginalmenneske«, en kulturel bastard på grænsen mellem to forskellige gruppelevsmønstre, som ikke ved hvilket af dem han tilhører. Den fremmede kaldes utaknemmelig, eftersom han afslår at anerkende, at det kulturmønster, der tilbydes ham, giver ham ly og beskyttelse. Men disse mennesker, som kalder den fremmede for utaknemmelig, forstår ikke, at den fremmede i sin overgangstilstand ikke betragter dette mønster som et beskyttende ly overhovedet, men derimod som en labyrint, hvori han endnu ikke har erhvervet sig, eller har mistet, enhver fornemmelse af orientering og musisk sans (mht op/ned, ind/ud, rigtigt/forkert, sandt/falsk).

En anden sociologisk moderne tænker er Georg Simmel, som har udformet et essay om 'den fremmede' (Simmel, 1998), der er særdeles interessant ud fra en psykoanalytisk synsvinkel. Den fremmede er ikke en, der kommer i dag og rejser i morgen, men derimod en, der kommer i dag og slår sig ned i morgen – »den så at sige potentielle vandrer, der, selv om han ikke er draget videre, ikke helt har overvundet den frigjorthed, der ligger i at ankomme og tage af sted igen«. Hans position i den rumlige kreds, han ankommer til, er at han ikke oprindeligt har tilhørt den, og at han indfører kvaliteter, der ikke stammer fra og heller ikke kan stamme fra denne kreds. Fremmedhed betyder i denne forstand at det fjerne menneske er nært. Fremmedhed er i

Simmels optik en helt igennem positiv relation, en særlig form for vekselvirkning.

»Den fremmede er os nær, såfremt vi føler ligheder ...; han er os fjern, såfremt disse ligheder rækker ud over ham selv og os, og hvis de kun knytter os begge sammen, fordi de overhovedet knytter mange sammen«.

Den fremmede er et element i selve gruppen på samme måde som de fattige og de mangfoldige »indre fjender«, som enhver gruppe indebærer. Den fremmede er et element, hvis immanente stilling indebærer eksistensen af et udenfor og et ovenfor. Simmel understreger således den fremmedes produktive aspekter – ikke som arbejdskraft eller som økonomisk motor, eller som en ekstra intelligens, men som en, hvis radikalt skæve, Unheimlich marginaliserede position, producerer en effekt, en sprog- eller erkendelseeffekt, som ikke ville kunne produceres andetsteds fra. På den måde indtager den fremmede en erkendelsesskabende position, som har mange ligheder med psykoanalytikerens. Den fremmede og psykoanalytikereren håndterer sit forhold til den virkelighed, hvori han er fremmed på en særlig måde – han er aldrig rigtigt med, altid lidt udenfor, og kan således se forhold, som er skjult for de deltagende selv. Derfor er den fremmede, hvad enten han vil det eller ej, dømt til risikoen for at påføre sine værter den krænkelse, det er at objektivere – som i denne sammenhæng står i modsætning til løbende at demonstrere fuld indforståethed. Også psykoanalytikereren må holde sig fri af den fulde indforståethed. Det er hvad neutraliteten pålægger analytikereren. Og denne neutralitet kan i første omgang opleves krænkende for analysanden, men denne ser senere i terapien, at neutraliteten frigør analysanden fra en langvarig binding til terapien og terapeuten.

En psykoanalyse er jo i en vis forstand et møde med en fremmed – patienten er fremmed for analytikereren og analytikereren er fremmed for patienten. Og det er et møde med det fremmede – et møde mellem to personers ubevidste processer. Analytikereren er i kraft af sin position dømt til at komme på tværs af patientens egen selvforståelse. For hvis selvforståelsen rakte langt nok, var der jo ingen grund til at søge analyse – andet end for hyggens skyld, og den form for hygge skal snart vise sig at indeholde smertefulde og ikke-hyggelige elementer.

Traumets transgenerationelle natur og den fremmede

Som nævnt i artiklens indledning har Freud mange ideer i spil i sit frodige essay »Das Unheimliche«. Jeg nævnte ved artiklens begyndelse: spejlfænomenet, transcendens af egne grænser, sadismen, gentagelsen og drømme, usikkerhed og fragmentation. Hver af disse temaer fortjener en uddybning,

som pladsen her ikke tillader. En idé, som Freuds essay ikke berører så dybt drejer sig om traumets transgenerationelle natur. Denne idé peger på, at traumbegrebet indebærer forståelsen af subjektets fantasmer som nogle, der grundlæggende vedrører relationen mellem forældrene, og vedrører forståelsen af hvorledes den »skæbne«, som er nedlagt i den parentale objektrelation, baner vejen for (er for-forståelse for) subjektets oplevelse og forståelse af sig selv.

I Hoffmans historie fremkommer dette som en fantasi om det setes skæbne, faderskikkelsens skæbne og den svigefulde skæbne, der tilkommer barnet, når en afmægtig moderfigur ikke kan fungere som beskyttende skærm. Dette spændingsfelt fører til forvrængede indsigter i interpersonelle relationer senere i livet, ikke mindst i de menneskelige relationer, hvor Eros og sociale ambitioner er på spil. Dele af selvet så at sige dannes som symptom i det felt, som objektrelationerne skaber. Jeget kan i lyset heraf blandt andet ses som et symptom på fortidens adaptive vanskeligheder. Og det er netop som symptom, at jeget har vanskeligheder ved at bedømme aktuelle og fremtidige situationer og relationer uden at denne domsfunktion bliver afgørende farvet af både kulturelle forhold (myten om Sandmanden, etc.), familiære dynamikker (forholdet til faderen, moderen og broderen, etc.) og private indfald (Nathaniels tenacitet, impulsivitet, det fortrængtes tilbagevenden, mm.).

Traumets transgenerationelle natur er efter min mening underkendt i den teoretiske forståelse af traumet. Det fremføres i dag primært som en problemstilling, der er forbundet med holocaust-ofres benægten og fragmentering, der sætter sig igennem i andengenerationens fantasier og narrationer, men især sætter sig igennem i det, der ikke kan fortælles eller tænkes af den efterfølgende generation. Men sammenkæder vi traumets transgenerationelle natur med begrebet om 'Nachträglichkeit' samt med forståelsen af jeget som et symptom, kan vi måske give traume-begrebet en hel ny definition: Traume er et begreb for det, der sammenbinder symptom med patologi. Argumentationens trin er følgende: Traumet »starter« som en hændelse, der 'nachträglich' inddrager ubevidst materiale og derved lægger grunden til symptomet. Som en del af jegets arbejde vil symptomet transformere traumets ubevidste elementer til en førbevidst begivenhed, dvs. omdanne materialet til noget, som er tolkeligt i en fantasmatik (en oplevelsesverdenen, der kun kan begrundes i en ubevidst transgenerationel relation). Patologi er en særlig form for gentagelsestvang, der binder subjektet til en »original« ubearbejdet og uhensigtsmæssig oplevelsesmåde, hvorved fortiden ligger foran subjektet som en uafvendelig gentagelse. Symptomet er det, der får materialet til at gentages og »stivne« i bestemte former og som forhindrer materialets mangfoldige »metaboliseringer«.

I forbindelse med temaet »de fremmede« kan disse ideer fra Freuds side bidrage til at forstå, at traumet funderes i en struktur, der i tiltagende grad gør det vanskeligt at vurdere en fremmed, en udefra kommende, en ukendt,

på en rationel måde. I lyset af traumet ville 'det fremmede', der igangsætter transgenerationelle konflikter, altså være potentielt farlig. 'De fremmede' igangsætter dobbeltheden, ambivalensen, i objektrelationernes figurer. Både det komplementære og det kontradiktoriske. Men 'det fremmede' igangsætter også den dobbelthed, der udspiller sig mellem 'det-der-eksisterer' og 'det-der-er-totalt-fremmed' for eksistensen. Måske burde dette ikke kaldes dobbelthed, men jeg gør det alligevel for at fastholde strukturen i integrations muligheder. Denne struktur indebærer en dialektik mellem noget, der kan assimileres og akkomoderes og noget, der aldrig kan assimileres. Integrationen kræver et stykke arbejde fra gruppen, der modtager den fremmede og fra den fremmede, som skal integreres. Men der bliver en rest tilbage, som aldrig lader sig integrere, og denne rest kan altid genopstå som »det fremmede vi ikke kan tolerere, ikke vil have, og som derfor må ud(slettes)«. Psykoanalysen må nødvendigvis hævde, at der er noget – en rest i subjektiviteten – der ikke kan integreres og generaliseres. Det er der noget potentielt 'unheimlich' over, som vi må lære at leve med, og måske også at leve for.

LITTERATUR

- CLONINGER, C.R., PRZYBEK, T.R., SVRAKIC, D.M. & WETZEL, R.D. (1994): *The temperament and character inventory (TCI): A guide to its development and use*. St Louis: Washington University Center for Psychobiology and Personality.
- FREUD, S. (1998): *Det uhyggelige*. København: Rævens Sorte Bibliotek.
- ROSENBAUM, B. (2005): Psychosis and the structure of homosexuality: Understanding the pathogenesis of schizophrenic states of mind. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 28: 82-89.
- SCHUTZ, A. (2006): Den fremmede. IN B.Ulf-Møller (red.): *Hverdagslivets sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 131-44.
- SIMMEL, G. (1998): Ekskurs om den fremmede. IN G. Simmel (red.): *Hvordan er samfundet muligt?* København: Gyldendal, s. 95-102.